
PORABSKI SLOVENCİ V MESTNIH OKOLJIH

Katalin Munda Hirnök

167

IZVLEČEK

Prispevek prinaša nova spoznanja o v mestnih okoljih živečih porabskih Slovencih, ki so še danes bolj ali manj obrobno prisotni v slovenskih znanstvenih in strokovnih razpravah. Razprava temelji na analizi osebnih intervjujev in pričevanj, zbranih v okviru terenske raziskave "Položaj Slovencev zunaj območja avtohtone poselitve", opravljene leta 2002 in 2003.

V prispevku so osvetljeni predvsem vzroki, ki so vplivali na porabske Slovence, da so se odselili v notranjost Madžarske v različnih časovnih obdobjih, kakor tudi izkušnje v novem okolju ter njihova politična in kulturna organiziranost, ki je rezultat postopnega izboljšanja pravnega varstva narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem.

Ključne besede: porabski Slovenci, Madžarska, notranje izseljenstvo, izkušnje v novem okolju, politična in kulturna organiziranost

ABSTRACT

The article presents new findings on the Porabje Slovenes who live in urban environments, a population that is only marginally present in modern Slovene scientific and professional treatises. The article is based on an analysis of personal interviews and statements collected as part of the field research entitled "The position of the Slovenes outside the area of autochthonous settlement", carried out in 2002 and 2003. The article mainly sheds light on the reasons which made the Porabje Slovenes move to inland areas of Hungary in different periods, their experiences in the new environments, and the political and cultural organisations resulting from the improved legal protection of the national and ethnic minorities in Hungary.

Key words: Porabje Slovenes, Hungary, internal migration, experiences in new environments, political and cultural organisations

Uvod

Porabski Slovenci so bili do sedaj predmet številnih raziskav, ne le domačih strokovnjakov, temveč tudi strokovnjakov večinskega naroda in države matičnega naroda (Munda Hirnök 2006a: 83–85). Ko pa govorimo o tistih Slovencih, ki živijo zunaj območja avtohtone poselitve, bodisi v Monoštru, na obrobju slovenskega etničnega

ozemlja ali v drugih večjih in manjših mestih na Madžarskem ter razpršeni po vsej državi, ugotavljamo, da je bila ta populacija do sedaj skoraj prezrta v študijah.¹

Z vidika obravnavane tematike ima posebno težo raziskava *Slovenci v mestih – Monošter* iz sredine osemdesetih let 20. stoletja. Raziskava je na podlagi intervjujev v 15 slovenskih družinah, ki so se v šestdesetih letih 20. stoletja iz okoliških vasi preselile v Monošter, preučevala spremembe v načinu življenja, ugotavljala predvsem procese ohranjanja oz. opuščanja tradicionalne kulture in posledično slovenske identitete v večinskem madžarskem okolju (Hirnök, Kozar - Mukič 1986: 487–493). Omenjena raziskava časovno sovpada s strokovnimi razpravami in usmeritvami slovenske etnološke stroke, ko so nekateri vodilni etnologi poudarjali pomembnost razširitve raziskav načina življenja Slovencev na mestna jedra na obrobju slovenskega etničnega ozemlja (Trst, Gorica, Celovec, Radkersburg, Monošter ipd.), kakor tudi na tista mesta, ki sicer ne sodijo k slovenskemu etničnemu ozemlju (npr. Zagreb, Gradec, Dunaj, Budimpešta, Beograd), so pa zaradi bližine in razvitosti skozi različna zgodovinska obdobja privlačila Slovence. Nekateri so imeli intenzivne stike z omenjenimi mesti in so se tudi preselili vanje (Kremenšek 1986: 482–484). Raziskava o Slovencih v Monoštru potrjuje, da sta bili obe domači etnologinji, Kozar - Mukičeva in Hirnökova, v tesnem stiku s slovensko etnološko stroko in sta sodelovali tudi v kasnejših dolgoročnih “vslovenskih” projektih, kot npr. Način življenja Slovencev v 20. stoletju ali Slovenski etnološki leksikon.

168

V ostalih študijah o Slovencih zunaj Porabja zasledimo le podatke o popisih prebivalstva (število Slovencev, kraji in županije, kjer so naseljeni), izjema je Šomodska županija, ki izstopa tudi zaradi nekdanje, po novejših podatkih (predvsem etnoloških) že izginule slovenske naselitve okrog Taranyja.²

V zadnjih petnajstih letih smo zasledili podatke o Slovencih zunaj Porabja, tudi o tistih, ki živijo v mestnih okoljih, predvsem v manjšinskih medijih.³ Ti podatki se nanašajo na njihovo politično in kulturno organiziranost, na predstavitev njihovih programov ipd. Članki so po navadi kratki in predvsem informativni, kljub temu pa so kot vir za raziskovalce (lahko) koristni.

Številčni prikaz Slovencev po statističnih podatkih in jedra slovenske razpršene poselitve

Porabje je območje z izjemno nizko kritično maso. Na Madžarskem živi okrog 5000 Slovencev. Porabje lahko označimo kot območje intenzivnega sezonstva (Munda Hirnök 1992: 238–248, 2003a: 119–128) in izseljevanja (Kozar - Mukič 2003: 111–118).

Po podatkih popisa prebivalstva za leto 2001 ugotavljamo, da so v Porabju brez Monoštra (ki vključuje tudi Slovensko ves) našli 1.031 oseb s slovensko narodnostjo,

¹ Podobne ugotovitve veljajo za Slovence npr. v Avstriji in v Italiji. Na selitvene procese, na obstoj “notranjega izseljenstva” sta v svojih delih opozorila Zupančič 1999 in Bufon 1992.

² O načinu življenja Slovencev v Taranyju v Šomodski županiji glej Kozar - Mukič 1984, 1996.

³ Gre za časopis *Porabje* (1991) in za Slovenski koledar (1986), izdajatelj je Zveza Slovencev na Madžarskem.

na Madžarskem pa skupaj 3.040.⁴ Iz tega sledi, da več kot polovica popisanih Slovencev in Slovencev na Madžarskem živi razpršeno v različnih predelih Madžarske, zunaj območja avtohtone poselitve, Slovenskega Porabja.

Po podatkih popisa prebivalstva za leto 2001 so v Szombathelyu našeli 75 oseb s slovensko narodnostjo, v Mosonmagyaróváru 29, v Budimpešti pa 359. Statistični podatki kažejo, da se je med letoma 1990 in 2001 število Slovencev v omenjenih mestih znatno povečalo.⁵

Strokovnjaki omenjajo štiri jedra slovenske razpršene poselitve: zahodna Madžarska (sem sodi tudi Železna (Vas) županija in županija Győr-Moson-Sopron), območje osrednje Madžarske z Budimpešto, območje južne Madžarske (Šomodska županija in Baranya), o četrtem razpršenem jedru pa ne moremo govoriti, kajti vzhodna polovica Madžarske je s Slovenci zelo redko naseljena (Zupančič 2000: 133–134).

169

Omenjeno notranje izseljenstvo se je izoblikovalo v daljšem časovnem obdobju in iz različnih razlogov: v času nekdanje monarhije, ko so se sprva selili kot sezonci ali zaradi poklicnih dolžnosti; močnejše razseljevanje je sledilo zlasti v obdobju po drugi svetovni vojni (tu gre za prebivalce, ki so jih madžarske oblasti izselile iz Porabja v času takoj po informbiroju⁶, ter za poznejše, predvsem ekonomske migrante). Proces odseljevanja iz Porabja zaradi ekonomskih in drugih razlogov (izobraževanje, sklenitev zakonskih zvez itd.) je zaznati vse do danes (Munda Hirnök 2006b: 214).

Terenska raziskava

Položaj porabskih Slovencev v večinskih (madžarskih) mestnih okoljih na Madžarskem bomo predstavili na podlagi izsledkov raziskave *“Položaj Slovencev zunaj območja avtohtone poselitve”*, opravljene leta 2002 in 2003.⁷ Prostorsko smo se omejili na tri mestna jedra: Szombathely (županija Vas), Mosonmagyaróvár (županija Győr-Moson-Sopron), Budimpešta (županija Pest), kjer živijo Slovenci v večjem ali manjšem številu. Za izvedbo intervjujev smo uporabljali polstrukturirani vprašalnik, ki je vseboval določene skupine vprašanj, s katerimi smo želeli ugotoviti in ovrednotiti: zgodovinske dogodke (zlasti po drugi svetovni vojni); vzroke odseljevanja Slovencev iz Porabja v mestna jedra Madžarske; demografske podatke o Slovencih na Madžarskem s poudarkom na Slovencih v treh mestih; medsebojno povezanost v obdobju pred političnimi spremembami ter po letu 1990; percepcije in stališča o madžarski in slovenski

⁴ Glej Népszámlálás 2001. 4. Nemzeti kötetés. A nemzeti, etnikai kisebbség adatai. Budapest. 2002.

⁵ Med popisnimi kriteriji za ugotavljanje strukture narodnih in etničnih manjšin je vprašalnik vseboval dva nova kriterija, in sicer “uporabo jezika v družini, med prijatelji” ter “pripadnost h kulturnim vrednotam in tradicijam”. Po drugem kriteriju najdemo največ Slovencev na Madžarskem (3442 oseb) na sploh. Ta ugotovitev velja tudi za Szombathely (79 oseb) in Mosonmagyaróvár (30 oseb), medtem ko v Budimpešti najdemo največ Slovencev po prvem kriteriju (427 oseb). Glej Kovács 2003 in opombo 4.

⁶ To obdobje po sporu med Madžarsko in Jugoslavijo zaradi resolucije kominforma (1948) je s seboj prineslo večkratne popise prebivalstva, preseljevanje, psihološko propagando, popolno zaprtje meje, gospodarsko nazadovanje ter zatrlo skromen začetek manjšinskega šolstva.

⁷ Raziskavo smo izvajali na Inštitutu za narodnostna vprašanja v sodelovanju z Muzejem Savaria v Szombathelyu, nosilka dr. Katalin Munda Hirnök, sodelavca Marija Kozar - Mukič in dr. Attila Kovács. Raziskavo sta finančno podprla Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

manjšinski politiki; spremljanje manjšinskih medijev; raven povezanosti Slovencev v Szombathelyu, Mosonmagyaróváru in v Budimpešti z avtohtonim poselitvenim območjem, s Slovenci in z njihovimi organizacijami v drugih mestnih jedrih ter s Slovenijo; ohranjanje elementov tradicionalne kulture.

Zbiranje podatkov (osebni intervjuji) v Szombathelyu je potekalo v času med oktobrom in novembrom leta 2002, v Mosonmagyaróváru julija leta 2003, v Budimpešti pa septembra leta 2003. Pri oblikovanju manjšega vzorca (v Szombathelyu smo anketirali 13 oseb, v Mosonmagyaróváru 15 oseb, v Budimpešti pa 14 oseb)⁸ v omenjenih mestih smo upoštevali pripravljenost in odprtost ljudi, ki so vključeni v slovenske manjšinske organizacije (bodisi v društva ali samouprave).

170 Anketiranci so imeli možnost izbire jezika, v katerem je potekalo intervjuvanje, saj so bili anketarji dvojezični. Poleg madžarščine in knjižne slovenščine so bili večji tudi porabskega narečja, in ravno obvladanje narečja se je pokazalo kot nujno, kajti materinščina večine anketirancev je porabsko narečje, slovenski knjižni jezik slabo obvladajo.

Predstavitev izbranih rezultatov raziskave

Nekateri rezultati terenske raziskave so bili že parcialno objavljeni v strokovni periodiki in predstavljeni na znanstvenih konferencah, kljub temu jih bomo tudi v tej razpravi povzeli, navajali, kajti brez tega bi težje razumeli obravnavano tematiko.

V nadaljevanju bomo analizirali sklop vprašanj, s katerimi želimo na podlagi zbranih terenskih podatkov osvetliti predvsem a) čas in vzrok odselitve iz Porabja v mestna okolja, b) izkušnje v novem okolju in c) politično in kulturno organiziranost.

Čas in vzrok odselitve iz Porabja v mestna okolja

Podrobna analiza pričevanj anketirancev nam kaže, da se je dobra tretjina Slovencev preselila v Szombathely v osemdesetih letih 20. stoletja, po starostni strukturi jih lahko uvrščamo v srednjo generacijo. Ostali, to so predstavniki starejše generacije,

⁸ Demografska struktura vzorca (13 intervjuvancev – to je 17,3 % od vseh, ki so se leta 2001 opredelili za Slovence) v Szombathelyu je naslednja: a) narodnostna struktura: po narodnosti so se anketiranci opredelili za Slovence; na vprašanje, kateri etnični skupnosti čutijo, da pripadajo, so večinoma odgovorili: Slovenec sem, porabski Slovenec; Slovenec z madžarske strani meje; madžarski državljan, po narodnosti Slovenec; starostna struktura: šest anketirancev smo uvrstili v srednjo generacijo (od 31–50 let), sedem pa v starejšo generacijo (nad 51 let – to so ljudje, ki so že upokojeni); struktura po spolu: glede spola prednjačijo ženske (9) pred moškimi (4); izobrazbena struktura: pri izobrazbi smo zasledili tri kategorije: pet jih ima končano osnovno šolo, ravno tako pet poklicno šolo, trije pa so končali višjo šolo oziroma univerzo. Demografska struktura vzorca (15 intervjuvancev, to je 37,9 % od vseh, ki so se leta 2001 opredelili za Slovence) v Mosonmagyaróváru: narodnostna struktura: po narodnosti so se anketiranci opredelili za Slovence (11), Madžare (3) ter za drugo (1); starostna struktura: osem anketirancev smo uvrstili v srednjo generacijo (od 31–50 let), sedem pa v starejšo generacijo (od 51 let naprej); struktura po spolu: glede spola prednjačijo ženske (8) pred moškimi (7); izobrazbena struktura: pri izobrazbi smo zasledili tri kategorije: dva imata nedokončano osnovno šolo, sedem jih ima končano osnovno šolo, šest pa poklicno šolo. Demografska struktura vzorca (14 intervjuvancev, to je 3,89 % vseh, ki so se leta 2001 opredelili za Slovence) v Budimpešti: narodnostna struktura: po narodnosti so se anketiranci opredelili za Slovence (14); starostna struktura: šest anketirancev smo uvrstili v srednjo generacijo (od 31–50 let), osem pa v starejšo generacijo (od 51 let naprej); struktura po spolu: glede spola prednjačijo ženske (9) pred moškimi (5); izobrazbena struktura: pri izobrazbi smo zasledili tri kategorije: trije imajo končano osnovno šolo, pet poklicno šolo, šest pa končano višjo šolo oziroma univerzo.

so se preselili v času od druge polovice štiridesetih let do sedemdesetih let 20. stoletja, razen ene, ki je prišla leta 1990.

Vsi anketiranci, ki so se opredelili za Slovence, so se odselili v Mosonmagyaróvár v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja.

Kar 12 od 14 anketiranih oseb se je v Budimpešto preselilo pred letom 1990. Glede časa preselitve so anketiranci dokaj razpršeni, od začetka petdesetih let do začetka devetdesetih let 20. stoletja (na začetku petdesetih eden, dobra tretjina v šestdesetih in sedemdesetih, ostali pa v osemdesetih letih).

Pri razlogih za preselitev v omenjena mesta prednjači ekonomski, v manjšem številu pa drugi razlogi, npr. izobraževanje, sklenitev zakonske zveze itd. Med anketiranimi v Szombathelyu je kar polovica navedla, da so se preselili zaradi službe. Ostali so navedli različne razloge, kot so: sklenitev zakonske zveze, izobraževanje, ena se je preselila po smrti moža, da bi bila z otroki, ki so že živeli v mestu, neka druga je omenila, da so moža službeno premestili v Szombathely, ena je navedla, da so jo preselili zaradi političnih razlogov.⁹

171

Slovenci, ki živijo v Mosonmagyaróváru, so se tja preselili iz ekonomskih razlogov. Gre za zanimivo skupino, kajti za vse je značilno, da so se sprva zaposlovali kot sezonski delavci na državni posesti Lajta - Hanság, čez čas pa so se stalno naselili.

Večina anketirancev (10 oseb) se je preselilo v Budimpešto zaradi boljših zaposlitvenih možnosti, ostali pa so za razlog preselitve navedli sklenitve zakonske zveze in študij.

Za ilustracijo bomo navedli ¹⁰ nekaj značilnih odgovorov anketirancev o vzrokih odselitve iz Porabja:

“V Monoštru ni bilo take poklicne šole, ki bi mi ustrezala, pa še vsak dan bi se moral voziti z Gornjega Senika. Zato sem se odločil za Szombathely. Mlad sem bil, hotel sem malo spoznati svet, nisem hotel doma kravje repe vlačiti. Po šolanju sem ostal v Szombathelyu.”¹¹

“...iz Mosonmagyaróvára so nas novačili za sezonsko delo. Sezonsko delo, pospravljanje koruze, je trajalo dva meseca, toda ostal sem. Delo mi je bilo všeč, poročil sem se, in zdaj že 30 let živim tukaj.”¹² “Moj mož je bil graničar na Gornjem Seniku,

⁹ Informatorke so leta 1950 internirali v pokrajino Alföld, v vas Kistarcsa, kjer je preživela 39 mesecev. Po njenem prepričanju so jo odpeljali zaradi tega, ker je mož ilegalno odšel v Kanado. Zaradi tega je postala v očeh madžarskih oblasti “politično nezanesljiva”. Po odpravi taborišč se veliko internirancev ni moglo vrniti v domači kraj, ker so bile slovenske vasi medtem uvrščene v obmejni pas. Podobno usodo so doživele številne porabske družine. Z izgradnjo t. i. železne zavese (1949) je bilo Porabje odrezano od Jugoslavije in Avstrije. Kot nova pojma sta se pojavila obmejni pas in obmejna cona, v to območje so ljudje lahko vstopili pod različnimi, toda enako strogi pogoji. Vstopiti in se zadrževati tam je bilo mogoče le z določenim dovoljenjem. Glej Gráfik 2001.

¹⁰ Pri citiranju pogovorov z informatorji bom navajala naslednje oznake: za informatorje v Szombathelyu: S02-1-13 (pri čemer S pomeni kratico za mesto, 02 datum anketiranja, 1-13 pa število anketirancev); za informatorje v Mosonmagyaróváru M03-1-15, za informatorje v Budimpešti pa B03-1-14.

¹¹ S02-01

¹² M03-02

tako sva se spoznala. Bil je iz Budimpešte. Ko je končal vojsko, to je bilo leta 1966, je prišel po mene in me odpeljal v Budimpešto, od takrat živim tukaj."¹³

*"V Porabju je bila revščina, zaradi tega se nismo mogli šolati. Jaz sem že s 16 leti šla na sezonsko delo, potem pa v Sopron, kjer sem spoznala moža in sva se potem preselila v Szombathely."*¹⁴

Poleg omenjenih dejavnikov, ki so pripomogli k odseljivanju porabskih Slovencev in smo jih zasledili v pričevanjih anketirancev, je treba izpostaviti še naravne – geografske značilnosti Porabja, ki so negativno vplivale na kmetovanje, pomanjkanje zaposlitvenih možnosti (razen v Monostru, ni bilo delovnih mest), zaprtost območja (železna zavesa) in nerazvito prometno infrastrukturo.

172 **Izkušnje v novem okolju**

Zanimalo nas je, če so priseljeni Slovenci v novem okolju zaznali kakšne pritiske s strani delodajalcev ali sosedov zaradi narodne pripadnosti.

Odgovori anketirancev v Szombathelyu kažejo, da večina ni imela slabih izkušenj zaradi narodne pripadnosti ne na delovnem mestu ne v okolju, kjer so živeli. Le ena anketiranka iz starejše generacije je povedala, da se ni upala pogovarjati s sodelavko v službi v porabskem narečju, ker se je bala posledic:

*"Na delovnem mestu dolgo časa niso vedeli, da sem Slovenka, edino tisti najbližji so vedeli. Takrat so bili takšni časi, ljudje so se bali. Zelo smo morali paziti, da ne bi ugotovili, da smo Slovenci. Posebno še v tistem obdobju, ko smo rabili posebno dovoljenje za to, da bi lahko šli na obisk v Porabje. Veš, takrat je bilo strogo vse, moral si paziti kaj govoriš, kajti ljudem so prisluškovali."*¹⁵ To je bilo v sedemdesetih letih 20. stoletja, v času Kádárjevega režima, ko še ne moremo govoriti o formalnem varstvu manjšin in o svobodni rabi manjšinskih jezikov, tudi slovenščine. Pri anketirancih iz starejše generacije se pri znanju oziroma rabi madžarskega jezika še danes čuti vpliv slovenščine (napačen besedni red, naglaševanje), zaradi tega so bili občasno predmet posmehovanja Madžarov. Anketiranka iz starejše generacije se spominja dogodka še iz časa, ko je delala v osnovni šoli: *"Med pogovorom s sodelavko, Madžarko, sem v madžarščini uporabljala napačen besedni red, ona se je začela smejati. Nisem bila užaljena, sem ji pa rekla, da če bi ona pozabila madžarsko, bi morala lajati, če bi pa jaz pozabila madžarsko, bi še zmeraj obvladala en jezik, slovenskega."*¹⁶

Mlajši anketiranci so poudarili, da je bilo pri njih znanje slovenskega jezika prednost pri zaposlitvi, znanci so jim celo zavidali. Pri uporabi madžarskega jezika pri njih v glavnem ni čutiti vpliva slovenščine.

Slovenci v Mosonmagyaróváru so bili zelo skopi v svojih odgovorih, ko smo jih spraševali, kako so jih obravnavali Madžari na delovnem mestu zaradi narodne pripadnosti. Mnenja večine je, da so jih na začetku sezonskega zaposlovanja oz. kasnejše stalne zaposlitve v državni zadrugi Madžari do neke mere prezirali. Ker so se pa izkazali

¹³ B03-13

¹⁴ S02-10

¹⁵ S02-06

¹⁶ S02-11

kot dobri in zvesti delavci, so jih sčasoma lepo sprejeli (tako delodajalci kot sodelavci madžarskega porekla). V času bivanja v Delavskem domu kakor tudi na delovnem mestu so se Slovenci družili z Madžari, celo naučili so jih slovenskih pesmi.

Večina anketirancev (10 oseb) v Budimpešti je poudarila, da ni imela nobenih problemov zaradi narodne pripadnosti, ne v službi in tudi ne v okolju, kjer so živeli. Nekateri so izpostavili, da so zaradi narodne pripadnosti in znanja slovenskega jezika dobili zaposlitev, spet drugi so poudarili, da zlasti danes, ko se madžarski trg odpira, podjetja znajo ceniti ljudi z znanjem tujih jezikov, tudi slovenščine.

Le ena anketiranka iz starejše generacije je priznala, da je do leta 1990 prikriovala svojo narodno pripadnost: *“Do leta 1990 tukaj v Budimpešti nisem govorila o tem, da sem Slovenka. V službi sem govorila izrecno v madžarščini, po letu 1990 pa že tudi slovensko (npr. po telefonu z znanci, ko nisem hotela, da bi me drugi razumeli). Zdaj se mi ni treba več sramovati, da nisem Madžarka.”*¹⁷

Anketiranka iz srednje generacije je odprto in (samo)kritično opisala izkušnje zaradi narodne pripadnosti v okolju, kjer živi, in zlasti še v družinskem okolju: *“Prijetelji vedo, da sem Slovenka, sosedje pa ne, saj z njimi niti stikov nimamo. Ni mi bilo lahko na začetku. Človek pride iz vaškega okolja v velemesto. Iz slovenske družine sem prišla k madžarski družini, in je samoumevno, da se pogovarjamo v madžarščini. Priznam, da moja hčerka ne zna slovensko, nisem je naučila. Znam tudi knjižno slovensko, sicer ne tako dobro, da bi jo lahko naučila. In tako minevajo leta. Doma v Porabju smo se pogovarjali v porabskem narečju. Jaz sem živela en čas pri babici, zato nisem znala madžarsko. Madžarščino smo začeli uporabljati po rojstvu moje sestre, da ne bi imela težav v šoli, in počasi smo opustili slovenščino.”*¹⁸

Zgoraj opisani podatki o jezikovnem položaju v Budimpešti (podobne podatke smo zasledili tudi v Szombathelyu in v Mosonmagyóváru) so ekvivalentni s tistimi v izvornem okolju, v Porabju. Raziskave o jezikovnem položaju Porabja potrjujejo, da osrednji problem obstoja slovenskega jezika ni več samo pomanjkanje javnih govornih položajev, temveč da je v sporazumevanje med družinskimi člani vdrl madžarski jezik, ki ogroža medgeneracijsko kontinuiteto. S tem je ogrožena tudi transmisija drugih (slovenskih) vrednot, kar se pri nekaterih izraža kot premik pri izpovedovanju etnične pripadnosti (Nečak Lük 1998: 248).

Politična in kulturna organiziranost

Pred prikazom organiziranosti Slovencev v mestnih okoljih bomo na kratko povzeli razvoj pravne zaščite manjšin na Madžarskem, ki je prispevala k organiziranosti Slovencev na sploh. Podatki kažejo, da pravni zaščiti manjšin na Madžarskem med dvema svetovnjima vojnoma in tudi po njej niso posvečali večje skrbi. Socialistično gospodarstvo in družbena ureditev nista dopuščala skoraj nobene iniciative in šele spremenjena ustava iz leta 1972 je dala manjšinam (tudi slovenski) na Madžarskem vsaj formalno varstvo in možnost rabe slovenščine. O “pozitivnem konceptu” pravne zaščite varstva manjšin lahko govorimo šele po letu 1990. Republika Madžarska je po

¹⁷ B03-02

¹⁸ B03-06

demokraciĳnih volitvah leta 1990 in z vstopom v Svet Evrope ter v procesu za vkljuĳitev v Evropsko unijo zaĳela izboljsevati odnos do narodnih in etniĳnih manjĳin in njihov pravni poloĳaj. Pravna zaĳita se je izboljĳala predvsem z novo ustavo leta 1989, s podpisom in ratifikacijo bilateralnega Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjĳine v Republiki Madĳarski in madĳarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (1992), s sprejetjem Zakona o pravicah narodnih in etniĳnih manjĳin na Madĳarskem (1993). Po letu 1990 so k postopnemu izboljĳanju pravne zaĳite manjĳin prispevali tudi sprejeti mednarodni dokumenti, ki jih je podpisala tudi Madĳarska (Munda Hirnök 1998: 4–5, 2003b: 151–152).

174 Omenjene pozitivne spremembe na podroĳju pravne zaĳite varstva manjĳin so prispevale k ustanovitvi krovne organizacije Zveze Slovencev na Madĳarskem (1990)¹⁹ v Porabju in k ustanovitvi Slovenskega druĳtva v Budimpeĳti (1990).

20. ĳlen Zakona o pravicah narodnih in etniĳnih manjĳin na Madĳarskem je omogoĳil politiĳno organiziranost Slovencev na Madĳarskem. Od leta 1994, ko so bile prve volitve v manjĳinske samouprave, ki jim je leta 1998 sledila ustanovitev manjĳinskih samouprav v Budimpeĳti, Szombathelyu in v MosonmagyaróvÁru, vse do danes opaĳamo aktivno vlogo Slovencev pri politiĳni organiziranosti.²⁰

V nadaljevanju se bomo osredotoĳili na razvoj organiziranosti v obravnavanih treh mestih, druĳtva in manjĳinske samouprave bomo predstavili kronoloĳsko, glede na ĳas nastanka.

O doloĳeni stopnji organiziranosti Slovencev v Budimpeĳti lahko govorimo ųe v osemdesetih letih 20. stoletja, ko so se Slovenci znotraj Demokraciĳne zveze juĳnih Slovanov na Madĳarskem²¹ sreĳevali v t. i. "Priateljskem krogu". Po razpadu omenjene zveze leta 1990 so Slovenci v Budimpeĳti ųe isto leto jeseni (20. oktobra, ko so zbirali delegate za obĳni zbor ustanovitve Zveze Slovencev na Madĳarskem) ustanovili Slovensko druĳtvo. Leta 1998 pride do ustanovitve manjĳinske samouprave v 18. okroĳju.

Slovenci, ki ųivijo v Szombathelyu, so leta 1998 ustanovili slovensko manjĳinsko samoupravo. Pobudo zanjo je dal dr. IstvÁn Pintér, po poklicu pravnik, doma z Gornjega Senika.²² Januarja leta 1999 pride do ustanovitve Slovenskega kulturnega druĳtva Avgust Pavel. Za ustanovitev obeh organizacij so se odloĳili predvsem zaradi moĳnosti

¹⁹ Zveza Slovencev na Madĳarskem se je v svojem Statutu in v programu z ustanovnega zbora opredelila za konkretne cilje in naloge, ki naj bi pripomogli k ohranitvi in razvoju narodne identitete Slovencev na Madĳarskem. Glej Munda Hirnök 2001.

²⁰ Slovenci na Madĳarskem so leta 1994 ustanovili pet manjĳinskih samouprav (Andovci, ųtevanovci, Slovenska ves, Dolnji Senik, Gornji Senik). Leta 1995 so ustanovili drĳavno slovensko samoupravo s sedeĳem na Gornjem Seniku in s predstavnĳtvom v Budimpeĳti, na rednih lokalnih volitvah leta 1996 so na Verici-Ritkarovcih izvolili manjĳinsko samoupravo. Leta 1998 so volili in ustanovili slovenske manjĳinske samouprave v desetih krajih, v vseh slovenskih vaseh ter v Budimpeĳti – 18. okroĳje, v Szombathelyu in MosonmagyaróvÁru. Glej Munda Hirnök 1999.

²¹ Demokraciĳna zveza juĳnih Slovanov na Madĳarskem, s sedeĳem v Budimpeĳti, je do leta 1990 zastopala kolektivne in posamiĳne pravice in interese madĳarskih drĳavljanov srbske, hrvaĳke in slovenske narodnosti. Od leta 1972 so Slovenci za svoje posebne interese imeli v tej organizaciji svojo referentko. Oddaljenost omenjene organizacije od Porabja in ųibka zastopanost Slovencev v njej sta privedli do tega, da problemi s terena niso priĳli do izraza. Obstoj in delovanje organizacije ni priĳlo v zavest prebivalcev Porabja.

²² On je bil tudi prvi predsednik samouprave od novembra leta 1998 do maja leta 1999, potem se je odpovedal tej funkciji.

pridobivanja finančnih sredstev, kajti na nekatere razpise se lahko prijavijo samo samouprave, na druge pa društva. Dejavnosti omenjenih organizacij (značilno je, da imata obe organizaciji skupne programe) so razvejane in usmerjene predvsem v revitalizacijo slovenskega jezika (programi potekajo pretežno v porabskem narečju ali dvojezično) in kulture (predstavitve šeg, ljudsko petje, ljudski plesi, koncerti, gledališke predstave ipd.), kakor tudi k promoviranju slovenske kulture večinskemu prebivalstvu. Izvajalci programov so večinoma člani omenjenih društev, gostujoče skupine in posamezniki iz Porabja, v manjši meri pa iz Slovenije (predvsem iz Prekmurja) ali iz sosednjih držav, kjer živijo Slovenci.

Terenski podatki pričajo o tem, da so se Slovenci v Szombathelyu pred ustanovitvijo navedenih organizacij slabo poznali in niso bili tesno povezani med seboj. Večina anketirancev je v svojih odgovorih navedla, da so vedeli za določene sovaščane, toda zavestno niso iskali stikov z njimi, ne s Slovenci iz drugih krajev v Porabju. Občasno so se sicer združevali predvsem v krogu sorodnikov ali so se srečevali na delovnem mestu. Po ustanovitvi omenjenih organizacij je prišlo do bistvenega premika, kajti slaba polovica anketirancev se danes srečuje med seboj ne le na organiziranih programih, temveč tudi zunaj njih (ne toliko na domu kot pri občasnih opravilih v mestu, npr. na cesti, na tržnici ali v cerkvi).

175

Ustanovitev slovenske manjšinske samouprave v Mosonmagyaróváru leta 1998 je v tesni povezavi s pobudami in težnjami nekaterih posameznikov po organiziranosti in povezanosti z osrednjo slovensko organizacijo, Zvezo Slovencev na Madžarskem, ter z domačim krajem.²³ Slovence v Mosonmagyaróváru ter v okolici so mobilizirale dejavnosti slovenske manjšinske samouprave, ki so usmerjene v ohranjanje in razvijanje jezika in kulture. Tako lahko ugotovljamo, da se je od ustanovitve pa do časa anketiranja v aktivnosti slovenske manjšinske samouprave vključila večina Slovencev iz mesta in okolice.

Skoraj vsi anketiranci v Mosonmagyaróváru so z Gornjega Senika, kar pomeni, da so se že prej poznali. V mestu so sprva vsi stanovali v Delavskem domu. Po podatkih anketirancev so bili medsebojni stiki intenzivni ne le med delovnim časom, temveč tudi v prostem času: udeleževali so se programov kluba, ki je deloval v Delavskem domu, pogovarjali so se slovensko, peli slovenske pesmi ipd. Te vezi so se zrahljale zaradi sklenitev zakonskih zvez in posledično z izselitvijo iz Delavskega doma (nekateri so kupili hiše blizu državne posesti, na t. i. Marofu (v madžarščini Majorok), drugi so kupili stanovanja ali hiše v mestu), kakor tudi zaradi opustitve dela v državni zadrugi (izučili so se različnih poklicev in si našli zaposlitve drugje). Terenski podatki govorijo o tem, da so se stiki med Slovenci od ustanovitve slovenske manjšinske samouprave ponovno okrepli.

²³ Na pobudo nekaterih posameznikov iz Mosonmagyaróvára so leta 1996 povabili predstavnike Zveze Slovencev na Madžarskem in nekatere posameznike iz Prekmurja, naj jih obišejo. Ob obisku so predstavili knjigo Srebrni breg/Srebrni brejg, ki jo je izdala Zveza Slovencev na Madžarskem. Leta 1997 so ob slovenskem kulturnem prazniku organizirali Kulturni večer, na katerega so povabili Slovence, ki živijo v mestu in okolici, ter delegacijo Zveze Slovencev na Madžarskem. Ob kulturnih dnevih mesta so imeli avgusta leta 1997 "dan slovenske kulture", na katerem so se predstavile porabske kulturne skupine.

Stališča anketirancev v obravnavanih mestnih okoljih o delovanju lastnih organizacij so v glavnem pozitivna. Večina je v svojih odgovorih izpostavila, da se udeležujejo programov zaradi bogate, raznovrstne vsebine kakor tudi zaradi srečanja z drugimi Slovenci. Udeležba na programih je za nekatere, zlasti za tiste, ki živijo v mešanih zakonih, edina možnost za rabo materinščine. Obisk programov v organizaciji Zveze Slovencev na Madžarskem in Državne slovenske samouprave (npr. Državno srečanje Slovencev na Madžarskem) in udeležba na izletih v Porabje (obisk Slovenskega kulturno-informacijskega centra, manjšinskih samoupravah v porabskih vaseh ipd.) je dobra priložnost za ugotavljanje stanja avtohtonega območja nekoč (ko so tam živeli) in danes in govori o povezanosti z območjem tradicionalne poselitve. Izleti v Slovenijo pa predvsem širijo njihovo vedenje o državi matičnega naroda in krepijo zavest o slovenski narodni pripadnosti. Z obiskom kulturnih in drugih skupin iz Slovenije na programih omenjenih društev pa se širi vedenje o obstoju in delovanju Slovencev v omenjenih mestih.

176

LITERATURA

BUFON, Milan

1992 *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost*. Trst : Založništvo tržaškega tiska.

GRÁFIK, Imre

2001 Tromeja : od srednjeevropske nacionalne travme do stičišča narodov. V: *Etnologija Slovencev na Madžarskem* 3, str. 17.

HIRNÖK, Katalin; KOZAR - MUKIČ, Marija

1986 Szlovének a városokban – Szentgotthárd V: *A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai* 2. Str. 487–493.

KOZAR - MUKIČ, Marija

1984 *Slovensko Porabje = Szlovénvidék*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete; Szombathely : Savaria Múzeum.1996 Šomodski Slovenci. V: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem = A magyarországi szlovének néprajzi szótára*. Monošter : Zveza Slovencev na Madžarskem ; Szombathely : Savaria Múzeum. Str. 159.2003 Arhivski podatki o izseljevanju porabskih Slovencev med drugo svetovno vojno. V: *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru. Zv. 1*. Marina Lukšič Hacin, ur. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 111–118.

KOVÁCS, Attila

2003 Številčni razvoj Slovencev na Madžarskem v luči zgodovinskih dogodkov in pričevanj anketirancev v Sombotelu. *Razprave in gradivo*, št. 43, str. 164–184.

KREMENŠEK, Slavko

1986 A városi környezetben élő nemzetiségek néprajzi kutatása. V: *A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai* 2. Str. 482–484.

MUNDA HIRNÖK, Katalin

1992 Vzroki in razvoj poljedelskega zaposlovanja med porabskimi Slovenci. *Razprave in gradivo*, št. 26–27, str. 238–248.1998 *O nekaterih aktualnih vprašanjih Slovencev na Madžarskem : ekspertiza*. Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja.1999 *Kratka ocena trenutnega položaja Slovencev na Madžarskem : ekspertiza*. Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja.2001 Zveza Slovencev na Madžarskem. V: *Enciklopedija Slovenije. Zv. 15 : Wi–Ž*. Str. 265–266.2003a Sezonstvo med porabskimi Slovenci v 19. in 20. stoletju. V: *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru. Zv. 1*. Marina Lukšič Hacin, ur. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 119–128.2003b Organiziranost, mediji in stiki Slovencev v Szombathelyu/Sombotelu. *Razprave in gradivo*, št. 43, str. 151–152.2006a Raziskovanje etničnosti in manjšin na Madžarskem – na primer institucionalizacije. *Razprave in gradivo*, št. 50–51, str. 83–85.

2006b Položaj porabskih Slovenk v mestnih okoljih na primeru Szombathelyja. *Dve domovini*, št. 23, str. 214.

NEČAK LÜK, Albina

1998 Jezik in etnična pripadnost v Porabju. V: *Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenskem etničnem prostoru I, izsledki projekta*. Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja. Str. 248.

NÉPSZÁMLÁLÁS 2001

2002 *Nemzeti költődés : a nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. Knj. 4.* Budapest : Központi Statisztikai Hivatal.

ZUPANČIČ, Jernej

1999 *Slovenci v Avstriji*. Ljubljana : Inštitut za geografijo. (*Geographica Slovenica* ; 32).

2000 Slovenci na Madžarskem. *Razprave in gradivo*, št. 36-37, str. 33-134.

BESEDA O AVTORICI

Katalin Munda Hirnök, dr., etnologinja. Doktorirala je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z disertacijo *Vloga in pomen ljudske kulture in načina življenja pri opredeljevanju in ohranjanju narodne identitete porabskih Slovencev* (1997). Od l. 1991 dela na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, od l. 2004 kot višja znanstvena sodelavka. Raziskuje predvsem vlogo kulture in medijev pri oblikovanju medetničnih odnosov ter položaj Slovencev na Madžarskem. V etnoloških raziskavah se ukvarja zlasti s sezonskim, s položajem porabskih Slovencev v mestnih okoljih zunaj območja avtohtone poselitve, sestavlja tudi kronološko etnološko bibliografijo Slovencev na Madžarskem. Rezultate svojega dela predstavlja v domačem in tujem znanstvenem in strokovnem tisku ter na številnih domačih in tujih znanstvenih srečanjih. Je sourednica več strokovnih publikacij.

ABOUT THE AUTHOR

Katalin Munda Hirnök, Ph. D., is an ethnologist, who took her PhD from the Faculty of Arts in Ljubljana with a dissertation entitled “*The role and importance of folk culture and the way of living in defining and preserving the ethnic identity of the Porabje Slovenes* (1997). She has been employed with the Institute of Ethnic Studies in Ljubljana since 1991 and was appointed senior scientific collaborator in 2004. Her research focuses on the role of culture and the media in shaping the interethnic relations and situation of the Slovenes in Hungary. Her ethnological research mainly addresses seasonal work, the situation of the Porabje Slovenes in urban environments outside the area of autochthonous settlement, and the compilation of a chronological, ethnological bibliography on the Slovenes in Hungary. She has published her research findings in domestic and foreign scientific and professional journals and at many scientific conferences at home and abroad. She is also a co-editor of several professional publications.

SUMMARY

PORABJE SLOVENES IN URBAN ENVIRONMENTS

The present article contributed to the knowledge and findings about the way of living of the Slovenes, who live in urban environments outside the Slovene ethnic territory; that is environments, which attracted Slovenes because of their vicinity and/or higher development; environments which with they had contacts in different periods and to which they moved for a variety of reasons.

The field research "*The position of the Slovenes outside the area of autochthonous settlement*" was carried out in 2002 and 2003 and focused on three urban centres in Hungary ((Szombathely, Mosonmagyaróvár, Budapest), where Porabje Slovenes live in smaller or greater numbers. Selected results from the research shed light on the reasons for moving away from the inland of Hungary in different periods, (negative and positive) experiences in the new environment resulting from their ethnic affiliation, and the political and cultural organisations which resulted from the gradual improvement of the legal protection of national and ethnic minorities in Hungary.

178

The detailed analysis of the personal interviews shows that the migration of the respondents started in the first half of the 1940s and lasted throughout the 60s, 70s, and 80s until the early 1990s. Most respondents migrated for economic reasons, because Porabje was (and still is) an economically undeveloped region with little employment opportunities (with the exception of a few factories in Monošter, there are no other jobs); the natural and geographical features had a negative impact on agriculture, the area was isolated until 1989 (because of the Iron Curtain), and the traffic infrastructure was poorly developed. A small minority of respondents had moved for reasons of marriage, study, or other.

Most respondents had had no bad experiences in the new environment (at their jobs or where they lived), only some people from the older generation stated in their answers that they did not dare declare themselves Slovenes in public or speak the Porabje dialect, because they feared negative reactions. The younger respondents stated that their knowledge of Slovene was an advantage in finding employment, especially nowadays, when the Hungarian market is opening up to Slovenia.

The positive changes in the field of the legal protection of the minorities in Hungary, adopted in the early 1990s, contributed to the political and cultural organisations of the Slovenes in Porabje and Budapest. After the adoption of the "Act on the rights of national and ethnic minorities in Hungary" (1993), the same was true of other places outside the area of autochthonous settlement, in particular in the bigger urban centres (Szombathely, Mosonmagyaróvár, and Budapest). The programmes of the Slovene cultural societies and minority self-management councils in these urban centres contribute to the preservation and development of their ethnic identity and enhance the connections with the autochthonous settlement area and the parent nation's state.